

INSINÖÖRIT PALJASTAVAN PSYKOLOGIAN KOHTEENA

Antero Kiiänmaan väitöskirja käsittelee tietotekniikka-alan työntekijöiden sosiaalisia verkostoja, heidän työnsä organisaatiota ja jossain määrin myös kulttuurisia ajattelutapoja. Empiirisenä pohjana on ”Center”-niminen tutkimuslaitos, joka vastaa ”Aikon”-nimisen yrityksen tutkimus- ja kehitystyöstä. Centerissä on noin 150 työntekijää: johtoa, projektipäälliköitä, tutkimus- ja kehitystyöntekijöitä ja harjoittelijoita. Valtaosa heistä on diplomi-insinöörejä tai teekkareita.

Tutkimuksen aihe on tärkeä. Työttömien, köyhien ja rikollisten ala- ja vastakulttuurien tutkimus on tarpeellista, mutta vastapainoksi on hyödyllistä tutkia myös yhteiskunnan ja markkinatalouden keskiössä toimivia, vauraita keskiluokkaisia ryhmiä.

Tutkimuksen alkuosa koostuu kyselytietoihin nojaavasta verkostoaanalisista, jota on tutkittu kontekstuaalianalyttisesti. Hypoteeseja on useita, ja niiden lähde näyttäisi monessa tapauksessa olevan työ- ja organisaatiopsykologinen tutkimusperinne sekä toisaalta sosiaalisten verkostojen teoria. Lisäksi Centerin työntekijöiden asenteita ja suhdetta työnantajaansa on tutkittu asenneosoittimilla.

Tutkimuksen edetessä kirjoittaja kytkee empiirisen osan tarkasteluja sosiologian teorian klassikkoihin, varsinkin Weberin ja Durkheimin työhön. Joikut näistä linkeistä tuntuvat osuvilta. Centerin tutkimustyön projektihallinnon

suhteuttaminen toisaalta tieteeseen, toisaalta markkinatalouden vaatimuksiin on toteutettu kiinnostavasti mm. Weberin rationalisoitumispuhdintojen avulla.

Kiiänmaa lukee sosiologian klassikoihin myös Freudin, mitä pidän virheellisenä ratkaisuna. Lisäksi hänen keskeisiin vaikutelähteisiinsä kuuluu Eino Kaila, jonka paljastava psykologia loi pohjaa suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun freudilaiselle ulottuvuudelle. Kiiänmaakin harjoittaa paljastavaa psykologiaa. Hän toteaa, että sitoutuminen Centeriin vaihtelee hierarkkisen aseman mukaan: erot säätyjen välille syntyvät reaalisista omaisuuden ja pääoman määrän eroista. Poikkeuksen muodostavat harjoittelijat, jotka ilman omistusta sitoutuvat voimakkaasti yritykseen. Kun siis taloudellisesti rationaalista syytä ei ole, Kiiänmaa löytää psykodynaamisen tulkinnan: yrityksestä muodostuu ”Minä-ideaali eli Yliminä” (s. 285–293). Harjoittelijoilla ”Minä näyttää enemmän kuin ylempillä säädyillä olevan sulautunut Siihen, minkä seurauksena Minäideaali on melko suoraan Sen mukainen” (s. 307).

Kirjan lopussa kirjoittaja tuo esin vielä yhden uuden näkökulman, uskontososiologisen perspektiivin, joka on antanut koko tutkimukselle nimen. Kiiänmaan mukaan Centerin työntekijöiden suhde työhön muistuttaa uskontoa ja ”kulttia” (s. 311). Työntekijät ovat ”klaani”, jonka jäsenet ovat

samastuneet samaan ”Minäideaaliin”. Ylempien toimihenkilöiden etäännyminen kirkoista onkin vain pseudomaalistumista, koska ”modernissa totemismissa” palvelonnan kohteeksi nousee Firma (s. 318). Palvoessaan firmaa klaani palvoo itseään, mutta toisaalta samastumisessa on kyse ”sisäisistä objektimielikuvista” (s. 333–334).

Totemismivertauksen ongelma on siinä, että se venyttää uskonnon käsitettä liikaa. Niinpä Centerin insinöörien raha-, hyöty- ja järkikeskeys kuvataan luonteeltaan uskonnolliseksi ja motivaatioltaan irrationaaliseksi toiminnaksi. Tällainen ajattelu on aina ollut humanistiselle oppisäädyille läheistä: aikaisemmin sanottiin, että rahan arvostaminen ja kerääminen on ”anaalista”. Kiiänmaa ei ajattele näin, vaan niin, että hyödyn, teknologian ja tieteen arvostaminen on ”uskonnollista”. Mielestäni psykoanalyttisessa liikkeessä ja ns. psykodynaamisessa ihmiskuvassa on paljon enemmän uskonnollisia piirteitä kuin insinöörien hyötypainotteisessa rationalismissa.

”Modernia totemismia” koskeva pohdinta oli mielestäni ongelmallisuudestaan huolimatta kirjan mielenkiintoisin osa. Moderni totemismi olisi ehkä kannattanut nimitä rajaavammin, vaikkapa yritystotemismiksi. Esimerkiksi yrityksen tapa käyttää sanaa ”missio” oli hauska yksityiskohta ja empiirinen tieto, jossa Kiiänmaan ei tarvinnut väki-

näisesti tulkita "uskomollisuutta" esiin (s. 39). Lisäksi rajaavamman termin käyttö olisi viestinyt paremmin siitä, että modernissa yhteiskunnassa ja myös keskiluokan sisällä on erilaisia suhteita työhön. Esimerkiksi julkisella hoiva-sektorilla työskentelevien naisten talouseetos lienee erilainen kuin kännyköitä suunnittelevien miesten.

Kirjan teoreettisissa tulkinnoissa on kielenkäytöstä johtuvaa epäselvyyttä. Kirjoittaja käyttää esimerkiksi sanaa "esine" sekä arkimerkityksessä että teoreettisessa erityismerkityksessä, vieläpä niin, että käsite suhteutetaan samanaikaisesti useampiin eri teoreettisiin viitekehyksiin, esimerkiksi sosiaalisen faktan käsitteeseen ja psykoanalyttiseen objektiuhdeteorian. Lopputulos oli ainakin minulle hyvin vaikeaselkoinen: "Vielä raskaampaa on esineiden paineen vastustaminen, mikäli ne ovat kullekin meistä paljolti

tiedostamattomia. Esineiden painetta voidaan kuitenkin helpottaa. Helppoa se ei kuitenkaan ole. Sillä kysymys ei näytä olevan mistään mielen sisäisistä prosesseista, vaan muutosvoimien kohdistamisesta ensin sellaisiin esineisiin, joihin tahtomme ulottuu. Ne esineet ovat tietysti yksityisomistuksessamme olevia asioita. Niihin esineisiin on vaikeampi kajota, jotka puolestaan määräävät tahtoamme. Ymmärrän, että kollektiiviset representaatiot ovat sellaisia. Niihin voi tutustua, mikäli saa ne näkökenttäänsä, ja sitä kautta niiden voima heikkenee, voima, joka perustuu nii-

den näkymättömyyteen" (s. 359). – Jos Freudia ja Kailaa pidetään esikuvina, niin miksei myös heidän esitystyyliinsä selkeyttä?

Kiianmaan kirjassa on epäilemättä antia, jota en tässä ole osannut riittävästi arvostaa (organisaatiopsykologiset ja verkostojen tutkimukseen liittyvät analyysit, projektihallinnon erittely). Kirjaan kannattaa tutustua, jos on kiinnostunut työelämän tutkimuksesta, tutkimus- ja tiedehallinnosta, sosiaalisten verkostojen analyysista tai keskiluokkaisten ryhmien tutkimuksesta.

JANNE KIVIVUORI

ANTERO KIIANMAA
MODERNI TOTEMISMI
TUTKIMUS TYÖELÄMÄSTÄ, SOLIDAARISUUDESTA JA
SOSIAALISISTA VERKOSTOISTA KESKILUOKKAISTUVASSA
SUOMESSA
JYVÄSKYLÄ: KEHITYKSEN AVAIMET, 1996

SVEN TUUVAA SIELLÄ EI NÄY

Mika Hannulan ja Jari Heinosen suomalaisuuskirjat ovat hyvin erilaisia. Hannula on etsinyt monia suomalaisuuksia haastattelujen avulla, Heinonen on löytänyt romaaneista ja iskelmistä rahvaan vastarinnan ilmauksia.

Mika Hannulan teoksen teo-

riaosuudet pohjautuvat viime vuonna hyväksytyyn väitöskirjaan. Lisäksi Hannula on puhuttanut kirjaansa varten 21 tarkoin valittua kansalaista; joukosta puuttuvat "mehiläisen kasvattajat, miespuoliset keihäänbeittäjät ja maakuntien elinkeinoasiamiehet".

Teoksen hieman konstikas nimi "Suomi, suomalaisuus, olla suomalainen" ilmaisee Hannulan haastattelujen tärkeimmät teemat.

Hannula arvostaa kansainvälisiä, hyvin koulutettuja ja urbaaneja haastateltavia. He tuntuvat tarkastelevan Suomea